

การวิเคราะห์และนำเสนอผลในงานวิจัยเชิงคุณภาพ
Data Analysis and presentation in qualitative research

เอี่ยมพร หลินเจริญ*

Aumporn Lincharearn

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

Faculty of Education Naresuan University

E-mail : linaum99@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งนำเสนอสาระ เกี่ยวกับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ อันประกอบด้วย การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ข้อมูลที่นักวิจัยรวบรวมมา มีความหมายและสามารถตอบคำถามวิจัยได้อย่างครอบคลุม ถูกต้องและน่าเชื่อถือ

คำสำคัญ : การตรวจสอบ, การวิเคราะห์, การนำเสนอผล, ข้อมูลเชิงคุณภาพ

Abstracts

This article focuses about the process for data analyzing and presentation in qualitative research. The content of this article consists of data verification, data analysis and presentation of qualitative data analysis result . Which are very important steps that make the datas which are collected by the researcher are meaningful and the research questions can be answered complete , correctly and credibility .

Keywords: verificaion, analysis, presentation, qualitative data.

บทนำ

ภายหลังจากที่นักวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ขั้นตอนสำคัญที่จะต้องดำเนินการต่อไปคือ การตรวจสอบวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพแล้วนอกจากขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์แล้ว ประเด็นที่มักมีผู้สงสัย คลางแคลงใจอยู่เสมอคือ ความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งนักวิจัยเชิงคุณภาพควรตระหนักถึงข้อสงสัยนี้ และกำหนดมาตรการที่จะป้องกันความผิดพลาด นั่นคือมีการตรวจสอบข้อมูลก่อนที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อให้ข้อมูลที่รวบรวมมา มีความน่าเชื่อถือและมีหมาย สามารถตอบคำถามวิจัยได้อย่างถูกต้องและครอบคลุม นอกจากนี้ปัญหาที่พบอยู่เสมอ สำหรับนักวิจัยมือใหม่ โดยเฉพาะนักวิจัยที่กำลังศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาหรือนักวิจัยเชิงปริมาณที่เริ่มทำวิจัยเชิงคุณภาพ คือ แนวทางจะทำให้ได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือควรทำอย่างไร และเมื่อได้ข้อมูลมาแล้วเริ่มต้นวิเคราะห์อย่างไร และนำเสนอผล การวิเคราะห์อย่างไร ดังนั้นบทความนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งนำเสนอสาระ เกี่ยวกับกระบวนการในการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ อันประกอบด้วย การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ความหมายและลักษณะของข้อมูลเชิงคุณภาพ

ข้อมูล (data) หมายถึง ข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดของสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจเป็นตัวเลขหรือข้อความเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะนำมาเป็นหลักฐานในการหาข้อยุติเป็นคำตอบต่อสิ่งที่ผู้วิจัยศึกษา ทั้งนี้หากจัดประเภทของข้อมูล โดยใช้ค่าการวัดของข้อมูล เป็นเกณฑ์ในการจำแนก อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรก คือ ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data) ซึ่ง หมายถึง ข้อมูลที่สามารถวัดออกมาเป็นจำนวนหรือตัวเลขได้โดยตรง เช่น จำนวนนักศึกษา คะแนนผลการสอบของนักเรียน รายได้ ข้อมูลอีกประเภทหนึ่ง คือ ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ข้อมูลที่ไม่ได้แสดงเป็นตัวเลขแต่จะเป็นข้อมูลที่แสดงถึงคุณลักษณะที่เป็นข้อความ เช่น เพศ ศาสนาที่นับถือ สีผิว เป็นต้น ทั้งนี้สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ความหมายของข้อมูล หมายถึงข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดที่ได้มาจากการบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งนักวิจัยได้สังเกตและศึกษาด้วยตนเอง หรือได้รับการบอกเล่าอีกทอดหนึ่งโดยผ่านการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (informant) ดังที่ทวีศักดิ์ นพเกษร, 2548 : 111) ได้สรุปความหมายของข้อมูลเชิงคุณภาพ ไว้ ดังนี้

ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative data) หมายถึง รายละเอียดหรือข้อเท็จจริงที่มีลักษณะเป็นความคิดเห็น ความเชื่อ เจตคติ คุณค่า โลกทัศน์ ความรู้ พฤติกรรม วิถีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ โครงสร้างทางสังคม กระบวนการภายในกลุ่มหรือองค์การ การรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก เป็นข้อมูลที่มีลักษณะเป็นข้อความหรือเป็นการพรรณนา (Descriptive) เชิงวิเคราะห์

ข้อมูลเชิงคุณภาพปฐมภูมิ (primary qualitative data) หมายถึง ข้อมูลที่มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย

ข้อมูลเชิงคุณภาพทุติยภูมิ (secondary qualitative data) หมายถึง ข้อมูลที่เป็นตัวเลข หรือข้อความ (text) ที่อยู่ในสิ่งบันทึกต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วรรณกรรม บันทึกการประชุม บัญชีงบดุล ภาพ เสียง

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เมื่อนักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้วก่อนที่จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์ ตีความสร้างข้อสรุปต่อไปนั้น ขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ สมบูรณ์ครบถ้วน นักวิจัยควรตรวจสอบข้อมูล เสียก่อนดังเนื้อหาที่ผู้เขียนได้นำเสนอไว้เป็นลำดับแรกของกระบวนการในการวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

การตรวจสอบข้อมูล

วัตถุประสงค์ของการตรวจสอบข้อมูล เพื่อพิจารณาว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นั้นมีคุณภาพน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใดและมีความครบถ้วน สมบูรณ์หรือไม่ ดังนี้

1. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีวิธีการตรวจสอบดังนี้

1.1 บันทึกพรรณนาอย่างละเอียดและนำเสนอพรรณนาให้เห็นภาพทุกแง่มุม การบันทึกภาคสนามในส่วนที่เป็นบันทึกพรรณนาหรือบันทึกบรรยาย ถ้านักวิจัยทำได้ละเอียดได้มากเท่าใดก็จะทำให้การนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอมีความน่าเชื่อถือมากเท่านั้น ทั้งนี้เพราะส่วนที่ปรากฏในบันทึกภาคสนามหรือบันทึกพรรณนานั้น คือข้อมูลส่วนที่เกิดขึ้นจริงตามที่นักวิจัยสังเกตหรือสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลมา เป็นส่วนที่ยังมิได้มีการปรุงแต่ง หรือใส่ความคิดเห็นของนักวิจัยลงไป ดังนั้นนักวิจัยเชิงคุณภาพจึงจำเป็นต้องทำการบันทึกพรรณนาโดยละเอียดทุกครั้งภายหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง

1.2 ให้นำบุคคลที่อยู่ในสนามวิจัยหรือในปรากฏการณ์ที่ศึกษาอ่านข้อมูลเพื่อตรวจสอบรับรองความถูกต้อง การให้นำบุคคลที่อยู่ในสนามวิจัยซึ่งรับรู้ปรากฏการณ์ที่ศึกษาช่วยบันทึกข้อมูล ในส่วนที่เป็นการบันทึกบทพจนานุกรมหรือการวิเคราะห์ตีความเบื้องต้น หรือแม้กระทั่งการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายว่าตามที่นักวิจัยได้บันทึกและวิเคราะห์ไว้ นั้นตรงกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงมากน้อยเพียงไรและหากได้รับการยอมรับและยืนยันว่าถูกต้องตรงตามความเป็นจริงก็เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้เป็นอย่างมาก

1.3 ในกรณีที่ผู้วิจัยเป็นนิสิตบัณฑิตศึกษาที่ทำวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ ควรให้อาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาเชิงคุณภาพได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสข้อมูลปรากฏการณ์ทางการศึกษาในสนามวิจัยโดยตรงด้วยตัวของอาจารย์เองเพราะจะทำให้อาจารย์สามารถให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นต่างๆ ที่ยังขาดตกบกพร่องได้เป็นอย่างดี

1.4 ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)

วิธีการตรวจสอบสามเส้า เป็นวิธีการสำคัญในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล Cohen และ Manion (1994. p. 233) กล่าวถึงคำว่า "Triangulation" ว่าเป็นศัพท์ซึ่งมีที่มาจากวิธีการสำรวจทางกายภาพโดยเฉพาะในกลุ่มนักเดินเรือ นักยุทธศาสตร์การทหาร และวิศวกรช่างสำรวจ ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวใช้เครื่องหมายบอกตำแหน่ง (marker) โดยการหาพิกัดของตำแหน่งที่ต้องการด้วยการวัดมุมระหว่างตำแหน่งที่อยู่กับจุดอ้างอิงที่ทราบพิกัดอย่างน้อย 2 จุด จุดตัดมุม

ทั้ง 2 จะเป็นจุดพิภักที่ทำให้เราทราบตำแหน่งที่อยู่ หากจุดอ้างอิงทั้ง 2 จุด ไม่มีพิภัก ตำแหน่งของจุดที่ต้องการเราจะไม่สามารถบอกจุดที่แน่นอนได้ บอกได้เพียงความสัมพันธ์ของตำแหน่งที่ต้องการกับจุดอ้างอิงทั้ง 2 เท่านั้น

ในทางสังคมศาสตร์ วิธีการตรวจสอบสามเส้า หมายถึง การเปรียบเทียบข้อค้นพบของปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากแหล่งมุมมองที่ต่างกัน นักวิจัยจำนวนมากคาดหมายว่า วิธีการตรวจสอบสามเส้า เป็นแนวทางสำหรับการยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล/สิ่งที่ค้นพบ

รูปแบบของการตรวจสอบสามเส้าที่นักวิชาการ ได้นำเสนอไว้ สามารถสรุปได้เป็น 7 รูปแบบ ดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) หมายถึง การตรวจสอบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้น ถูกต้องหรือไม่ จะเน้นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ นั้นมีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าทุกแหล่งข้อมูลพบว่าได้ข้อค้นพบมาเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง เช่น เปรียบเทียบข้อมูลจากการสังเกตกับการสัมภาษณ์ เปรียบเทียบสิ่งที่พูดในที่สาธารณะกับขณะพูดส่วนตัว ตรวจสอบความแน่นอนของคำพูดในเรื่องเดียวกันแต่คนละเวลา เปรียบเทียบมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ของปรากฏการณ์ที่ศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลของปรากฏการณ์เดียวกันที่มาจากแต่ละระยะเวลา เปรียบเทียบข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากผู้ให้ข้อมูลหลายๆ คน ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เป็นต้น

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูล (Investigator triangulation) หมายถึง การตรวจสอบจากผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลต่างคนกันว่าได้ค้นพบที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งถ้าผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูลทุกคนพบว่าข้อค้นพบที่ได้มามีความเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

3) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิเคราะห์ข้อมูล (Analyst triangulation) หมายถึง การใช้ผู้วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาจากภาคสนามตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ต่างคนต่างวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ข้อค้นพบ แล้วนำมาเปรียบเทียบกัน

4) การตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Review triangulation) หมายถึง การให้บุคคลต่างๆ ที่ไม่ใช่คณะนักวิจัยทำการทบทวนข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสนามวิจัย ผลการตรวจสอบสามเส้าโดยวิธีนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถเรียนรู้ได้มากขึ้นทั้งด้านความแม่นยำ ความสมบูรณ์ ความเป็นธรรม และความน่าเชื่อถือ ในการวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งทำให้เกิดความคิดหรือการตีความใหม่ๆ เพิ่มเติม

5) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Method triangulation) หมายถึง การเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการที่แตกต่างกัน แล้วนำมาพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้สอดคล้องกันหรือไม่ เช่น การนำข้อมูลประเด็นเดียวกัน ซึ่งเก็บโดยวิธีสนทนากลุ่มมาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตหรือการเปรียบเทียบข้อมูลที่เก็บจากวิธีการเชิงปริมาณกับวิธีการเชิงคุณภาพ เพื่อดูลักษณะและความสอดคล้องของข้อมูล

6) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory triangulation) หมายถึง การใช้มุมมองของทฤษฎีที่แตกต่างกัน มาพิจารณาตีความข้อมูลชุดเดียวกัน เช่น ข้อมูลจากการการสัมภาษณ์ ปัญหาด้านพฤติกรรมการณ์การเรียนรู้ของนักเรียน อาจใช้ทฤษฎีที่ต่าง ๆ กัน มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลก็ได้ เพื่อเปรียบเทียบข้อค้นพบเหล่านั้น จุดสำคัญคือการใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี คือ การทำให้เกิดความเข้าใจข้อสันนิษฐาน (Assumption) และหลักทฤษฎีที่ใช้อ้างอิงว่ามีอิทธิพลต่อข้อค้นพบ (Finding) และการตีความ (interpretation) ของงานวิจัยนั้น

7) การตรวจสอบสามเส้าโดยใช้สหวิทยาการ (Interdisciplinary triangulation) หมายถึง การใช้สหวิทยาการ เข้ามาร่วมอธิบายข้อค้นพบต่างๆ ดังเช่น การวิจัยที่อยู่ในศาสตร์ของจิตวิทยาการศึกษา อาจใช้หลักการของศาสตร์อื่นๆ ร่วมด้วย เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และศิลปศึกษา เป็นต้น

สำหรับการตรวจสอบสามเส้า ทั้ง 7 แบบที่นำเสนอมานั้น จะพบว่า การตรวจสอบข้อมูลนั้นนักวิจัยสามารถกระทำได้นับตั้งแต่ก่อนที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นมีความน่าเชื่อถือเพียงใด หรืออาจกระทำระหว่างการวิเคราะห์ โดยใช้ผู้วิเคราะห์ในประเด็นเดียวกันหลายๆ คน หรือใช้ทฤษฎีที่ต่างกันมากำหนดกรอบแนวทางการวิเคราะห์ และอาจกระทำหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เพื่อเป็นการตรวจสอบยืนยันผลการวิจัย ก็ได้

2. การตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล

ในการดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณนั้นการตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาสามารถกระทำได้อย่างง่าย ๆ โดยการตรวจสอบว่าผู้ตอบได้ตอบคำถามครบถ้วนตามประเด็นข้อคำถามต่างๆ ในเครื่องมือฉบับนั้นๆ หรือไม่ และได้รับข้อมูลกลับมาครบถ้วนตามจำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้หรือไม่ หากผู้ให้ข้อมูลทุกคนตอบครบถ้วนทุกข้อคำถามและส่งกลับมาครบหรือเป็นจำนวนมากพอข้อมูลที่ได้ก็เหมาะสมเพียงพอที่จะนำไปวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามวิจัยต่อไป

แต่สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นนักวิจัยคือเครื่องมือสำคัญที่ใช้เทคนิควิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งนักวิจัยบางท่านโดยเฉพาะนักวิจัยมือใหม่อาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนั้นจึงอาจมีความเป็นไปได้ที่ข้อมูลบางส่วนยังขาดหายไป ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์เพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์ นักวิจัยจึงจำเป็นต้องตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลเสียก่อน โดยข้อมูลที่จะต้องตรวจสอบ ได้แก่ ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล และข้อมูลที่เป็นรายละเอียดหรือการบอกเล่าเหตุการณ์ ซึ่งข้อมูลทั้งสองประเภทเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นส่วนใหญ่ สำหรับแนวทางการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูล อาจดำเนินการดังนี้ (รัตนะ บัวสนธิ, 2551 : 153-155)

1) ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล ที่ผู้ตอบได้ให้คุณค่าหรือทำการประเมินแล้วจึงตอบออกมา ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับจึงแฝงไปด้วยความคิดเห็นส่วนตัว ค่านิยม ความเชื่อ หรือเจตคติของผู้ตอบซึ่งบางครั้งอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ได้ นอกจากนั้นแล้ว คำตอบที่ได้กับพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของผู้ตอบอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์หรือบริบทที่เกี่ยวข้องอีกด้วย นักวิจัยจึงไม่ควรที่จะคาดหวังหรือยอมรับตั้งแต่แรกว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นเป็นจริง นักวิจัยควรใช้ข้อมูลเหล่านี้ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนโดยเชื่อมโยงหรือตรวจสอบกับข้อมูลอื่นๆ ซึ่งในการตรวจสอบข้อมูลเหล่านี้ผู้วิจัยอาจต้องใช้เวลาและวิธีการต่างๆ พอสมควรจึงจะทำให้ได้ข้อมูลหลายด้านมากขึ้น

2) ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดหรือบอกเล่าเหตุการณ์ ข้อมูลประเภทนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้น ซึ่งข้อมูล ดังกล่าวนี้อาจจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง หรืออาจได้ข้อมูลเพียงบางส่วนไม่ครบถ้วน เนื่องจากสาเหตุใด สาเหตุหนึ่งหรือหลายสาเหตุประกอบกัน เช่น สาเหตุประการแรก อาจเกิดจากการที่ผู้เล่าเรื่องราวมิได้ประสบเหตุการณ์ด้วยตนเองหรือจำไม่ได้ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

กันแน่จึงเล่าเรื่องราวในลักษณะที่ว่า “คิดว่า” น่าจะเป็นเช่นนั้น ซึ่งเป็นการเล่าจาก “ความคิด” มากกว่า “ความจริง” สาเหตุประการที่สอง คือ เป็นการเล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ ตามการรับรู้หรือการมุ่งให้ความสนใจจากจุดใดจุดหนึ่ง โดยเฉพาะของผู้เล่าหรือเล่าเหตุการณ์ตามที่ตนสนใจเท่านั้น และสาเหตุประการที่สาม คือ เป็นการเล่าเหตุการณ์ที่ผู้เล่าสนใจเล่าให้ผิดจากความจริงตามที่ตนเองต้องการเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจากความผิดพลาดของคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นตามสาเหตุดังกล่าว สามารถตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลด้วยวิธีการดังนี้

วิธีแรก ตรวจสอบโดยผู้วิจัยตั้งคำถามกับตัวเองว่า เรื่องที่ได้รับฟังจากผู้เล่านั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงไร โดยการตั้งข้อสงสัยเพื่อตรวจสอบต่อไปโดยเฉพาะเรื่องราวเหตุการณ์ที่มีลักษณะสุดโต่งหรือแปลกอย่างมาก เช่น ครูคนหนึ่งติดการพนัน ผู้ปกครองทำร้ายร่างกายนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียนทำร้ายร่างกายครูคนใดคนหนึ่ง หรือ มีนักเรียนขโมยทรัพย์สินของโรงเรียนไปขาย เป็นต้น

วิธีที่สอง ตรวจสอบโดยการพิจารณาจากผู้ให้ข้อมูลหรือตัวผู้เล่าว่าเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด หรือเป็นบุคคลที่ซบซนพุดโกหก พยายามทำตนให้เป็นที่สำคัญเสมอ ถ้าบุคคลดังกล่าวมีลักษณะเช่นนี้ก็ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ได้รับฟัง เพื่อจะได้หาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อทำการตรวจสอบต่อไป

วิธีที่สาม การตรวจสอบอคติของผู้เล่าโดยพิจารณาว่าผู้เล่านั้นมีอคติส่วนตัวหรือโน้มเอียงไปในทางใดหรือไม่ ถ้ามีลักษณะเช่นนั้นก็ควรตรวจสอบข้อมูลกับผู้เล่าเหตุการณ์อีกฝ่ายหนึ่งหรือผู้ที่วางตัวเป็นกลางแล้วนำข้อมูลที่ได้รับจากบุคคลกลุ่มต่างๆ มาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในแง่มุมต่างๆ จากเรื่องราวเหตุการณ์ที่ได้รับฟัง

จากขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าว จะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์และถูกต้อง น่าเชื่อถือสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นไปวิเคราะห์ ตามขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ที่ผู้เขียนได้นำเสนอไว้ในลำดับต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

เมื่อนักวิจัยเชิงปริมาณต้องการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การวิเคราะห์แบบสอบถามแบบปลายเปิด จะใช้วิธีการวิเคราะห์ที่เรียกรวมว่า “การวิเคราะห์เนื้อหา” (Content analysis) ซึ่งมีที่มาจากวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในสื่อมวลชนต่างๆ แต่สำหรับนักวิจัยเชิงคุณภาพนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่อง ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อนักวิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูล จนถึงเมื่อสิ้นสุดการเก็บข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ อาจแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนใหญ่ ได้แก่ 1) การจัดระเบียบข้อมูล 2) การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูล 3) การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว 4) การสร้างบทสรุป และ 5) การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้ (รัชนี บัณฑิต, 2551, 228-235)

ขั้นตอนที่ 1 การจัดระเบียบข้อมูล

การจัดระเบียบข้อมูล คือ การทำให้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาอยู่ในสภาพที่สะดวกและง่ายต่อการนำไปวิเคราะห์ ซึ่งการจัดระเบียบข้อมูลนี้จะกระทำเมื่อนักวิจัยอยู่ในสนามการวิจัยและได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้ระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งเห็นว่าข้อมูลมีมากพอจึงควรเริ่มทำการจัดระเบียบข้อมูลนั้นๆ การจัดระเบียบข้อมูลอาจจัดตามระบบหรือตาม

เกณฑ์ประเภทของข้อมูล เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวของผู้ปกครองนักเรียน ประวัตินักเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ครู กิจกรรมการเรียนการสอน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นต้น หรืออาจจัดระเบียบข้อมูลโดยอาศัยระบบหรือหลักเกณฑ์ที่มาของข้อมูล เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และจากเอกสาร เมื่อจัดระเบียบข้อมูลตามระบบหรือหลักเกณฑ์ที่กล่าวแล้วนักวิจัยควรจะต้องจัดเก็บข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วนี้ไว้ในแฟ้มเอกสารหรือจัดทำเป็นแฟ้มแล้วบันทึกไว้ในระบบคอมพิวเตอร์

ขั้นตอนที่ 2 การทำดัชนีหรือกำหนดรหัสของข้อมูล

การทำดัชนีหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การกำหนดรหัสของข้อมูล (Coding) นั้นเป็นการจัดระเบียบทางเนื้อหา ซึ่งต่างจากจัดระเบียบข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 ที่เป็นการจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่หรือเป็นประเภทตามข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา หรือเรียกว่า การจัดระเบียบข้อมูลทางกายภาพ แต่การทำดัชนีข้อมูลหรือกำหนดรหัสข้อมูลนั้น คือ การจัดข้อมูลโดยการหาคำหลักซึ่งอาจมีลักษณะเป็นวลีหรือข้อความหนึ่งมาแทนข้อมูลที่บันทึกไว้ในบันทึกภาคสนาม ส่วนที่เป็นการบันทึกพรรณนาหรือบันทึกละเอียดส่วนใดส่วนหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นข้อมูลในการบันทึกพรรณนาส่วนนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร คำหลัก (วลีหรือข้อความ) ที่กำหนดขึ้นนั้นจะมีลักษณะเป็นมโนทัศน์ (concept) ซึ่งมีความหมายแทนข้อมูลบันทึกละเอียดส่วนนั้น

การจัดทำดัชนีหรือกำหนดรหัสของข้อมูลนั้น นักวิจัยสามารถทำได้สองลักษณะคือ จัดทำไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าสนามวิจัย และจัดทำตามข้อมูลที่ปรากฏในบันทึกภาคสนาม หรือบางครั้งเรียกว่า การจัดทำดัชนีข้อมูลแบบนิรนัย (deductive coding) และแบบอุปนัย (inductive coding) การกำหนดดัชนีหรือกำหนดรหัสของข้อมูลไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าสนามวิจัยหรือแบบการกำหนดดัชนีแบบนิรนัย นักวิจัยจะพิจารณาจากกรอบแนวคิดทฤษฎี ปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยว่านักวิจัยต้องการศึกษาหาคำตอบให้กับปัญหาใดและปัญหาดังกล่าวนักวิจัยอาศัยแนวคิดหรือทฤษฎีใดๆ รองรับหรือช่วยชี้แนวทางวิจัยได้บ้าง เช่น นักวิจัยต้องการศึกษาสภาพและปัญหาในการจัดการเรียนการสอนของครู นักวิจัยก็จำเป็นต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของครูมาเป็นพื้นฐานกำหนดแนวทางการศึกษาปัญหาวิจัยนี้และอาจกำหนดดัชนีหรือจัดทำบัญชีดัชนีที่เกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนของครูไว้ล่วงหน้า เช่น การเตรียมการสอน การจัดทำแผนการสอน เทคนิคการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล เป็นต้น และนอกจากนี้การกำหนดดัชนีหรือบัญชีดัชนีแล้ว นักวิจัยอาจนำดัชนีเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์หรือกำหนดกรอบการสังเกตก็ได้

เมื่อนักวิจัยได้บัญชีคำหลักแล้ว งานต่อไปที่ต้องทำคือทำให้ความหมายคำหลัก (วลีหรือข้อความ) นั้นมีความหมายว่าอย่างไร ครอบคลุมในเรื่องอะไรบ้าง การให้ความหมายเพื่ออธิบายคำหลักนี้นับว่ามีความสำคัญมากเพราะจะทำให้ให้นักวิจัยสามารถนำคำหลักเหล่านี้ไปใช้กำหนด ทดแทนข้อมูลที่บันทึกไว้ตรงกับความหมายที่ให้ แต่อย่างไรก็ตามทั้งคำหลักและคำอธิบายนี้นักวิจัยอาจจำเป็นต้องปรับปรุงใหม่เมื่อเข้าไปเก็บข้อมูลในสนามวิจัย ถ้าพบว่าชื่อเรียกคำหลักและความหมายของคำหลักที่นักวิจัยกำหนดไว้ไม่ตรงกับบุคคลในสนามการวิจัยเรียกและให้ความหมาย นักวิจัยต้องปรับปรุงคำให้ตรงตามทัศนะ ของคนในสนามวิจัย เช่น คำว่า “การจัดการเรียนการสอน” ที่นักวิจัยทำไว้ล่วงหน้าและหมายถึงกิจกรรมทุกอย่างที่ครูจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ แต่เมื่อนักวิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในโรงเรียนอาจพบว่าทางโรงเรียนใช้คำว่า “สอนหนังสือ”

ซึ่งหมายถึงการที่ครูคนใดคนหนึ่งทำการสอนอยู่ในชั้นเรียนเท่านั้น ไม่รวมถึงการพานักเรียนไปเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการ เรียนรู้ในชุมชน

สำหรับการจัดทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูลแบบอุปนัย นั้นจะกระทำภายหลังจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และบันทึกไว้ในบันทึกภาคสนามแล้วนักวิจัยเพียงแต่อ่านข้อมูล บันทึกไว้แล้วพิจารณาว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร หลังจากนั้น ก็กำหนดคำหลัก ซึ่งอาจเป็นวลีหรือข้อความ ที่มีความหมายหรือมีลักษณะเป็นมโนทัศน์แทนข้อมูลชุดดังกล่าว โดยอาจ นำไปใส่ไว้ในที่ว่างข้างๆ ข้อมูลชุดนั้น แล้วโยงเป็นลูกศรชี้เชื่อมระหว่างคำหลักกับข้อมูลชุดนั้นๆ ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 1 การทำดัชนีคำหลักหรือรหัสข้อมูลจากบันทึกพรรณนา

คำหลัก	บันทึกพรรณนา
ช่วงเวลาทำแบบฝึกเสริมทักษะ	ช่วงพักกลางวันก่อนเวลาบ่ายโมงสักประมาณ 20 นาที นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ นั่งทำแบบฝึกหัดเสริมทักษะวิชาคณิตศาสตร์ ที่ครูสั่งไว้ในชั่วโมงเรียนช่วงเช้า พอเห็นครูเดินเข้ามาในห้องนักเรียน ส่วนหนึ่งเงยหน้าขึ้นมองครูและยิ้ม แล้วก็ก้มลงทำแบบฝึกต่อไป บางคนก็ตั้งหน้าตั้งตาทำแบบฝึกหัดโดยไม่สนใจครู บางคนนั่งปรึกษากับเพื่อน เด็กชายด้อมพูดว่า “ครูครับ ผมทำแบบฝึกหัดที่ครูให้ทำใกล้จะเสร็จแล้วครับ สนุกมากเลย พอทำแบบฝึกหัดของครูแล้วทำให้ผมเข้าใจเรื่องการคูณและหารทศนิยมมากขึ้น” เด็กชายอีกคนหนึ่ง (ดช.เก่ง) พูดว่า “ครูครับผมอยากให้ครูมีแบบฝึกหัดให้ผมทำแบบนี้ทุกวันเลยสนุกดี และถ้าหากคุณครูมีรูปภาพสีสวยๆ ใส่เข้าไปด้วยผมว่าน่าจะทำให้หน้าสนใจมากกว่านี้” ส่วนเด็กหญิงแอม พูดว่า “ครูคะหนูว่าจำนวนข้อมันน้อยไปคะ ทำแบบฝึกหัดไปนิดเดียวกำลังสนุกเลยเสร็จแล้ว ครูเพิ่มจำนวนข้อให้มากขึ้นอีกสิคะ” ครูยิ้มและตอบว่า “ขอบใจมากสำหรับคำแนะนำดีๆ ของพวกเราแล้วครูจะนำข้อเสนอของพวกเราไปปรับปรุงแบบฝึกหัดนะจ๊ะ”
ระดับชั้นที่ศึกษา	
นวัตกรรมที่นำมาใช้	
พฤติกรรมนักเรียนระหว่างทำแบบฝึกฯ	
ความคิดเห็นที่มีต่อแบบฝึก	

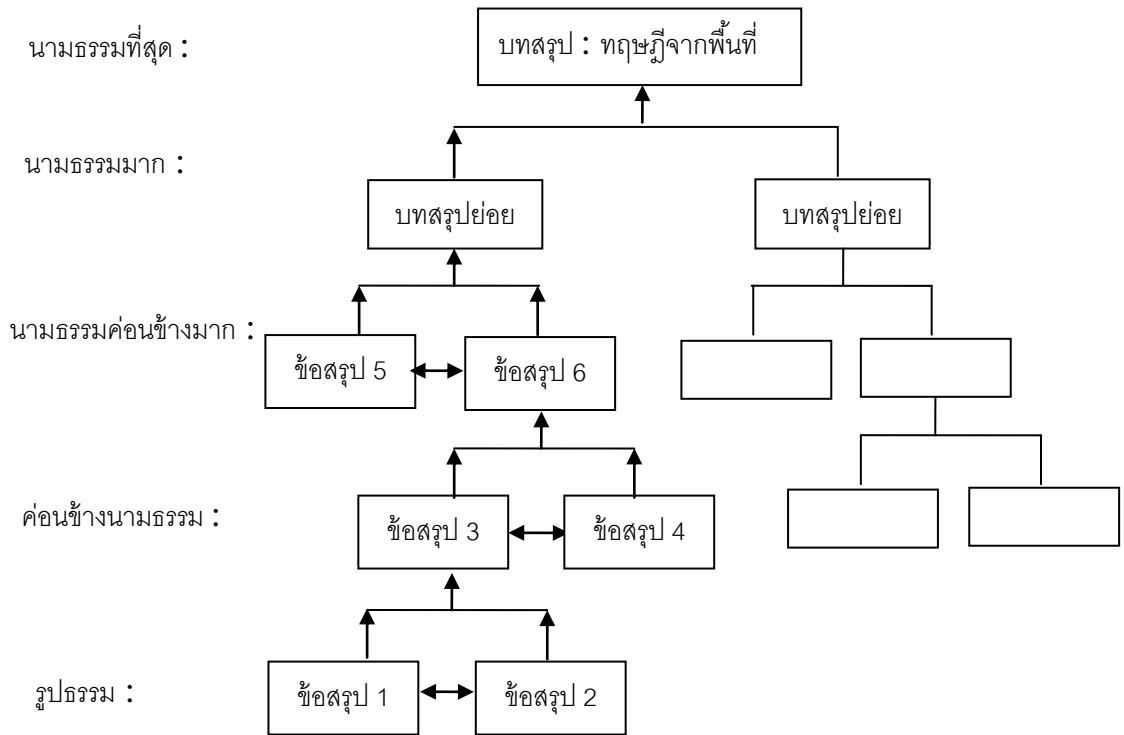
ขั้นตอนที่ 3 การกำจัดข้อมูลหรือสร้างข้อสรุปชั่วคราว

ในขั้นตอนนี้คือการสรุปเชื่อมโยงดัชนีคำหลักเข้าด้วยกันภายหลังจากผ่านกระบวนการทำดัชนีหรือกำหนดรหัสข้อมูลแล้ว การเชื่อมโยงคำหลักเข้าด้วยกันจะเขียนเป็นประโยคข้อความที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำหลัก และจากการเชื่อมโยงดัชนีคำหลักในตัวอย่างเข้าด้วยกันจะเห็นว่าทำให้ข้อมูลในส่วนที่เป็นบันทึกละเอียดที่มีอยู่มากนั้นถูกลดทอนหรือตัดทิ้งไปจนกระทั่งเหลือเฉพาะประเด็นหลักๆ ที่นำมาผูกโยงกันเท่านั้น ซึ่งทำให้ข้อมูลมีความกระชับชัดเจนมากขึ้น ดังตัวอย่างการสร้างข้อสรุปจากบันทึกพรรณนา ในตารางที่ 1 สามารถสร้างข้อสรุปชั่วคราวได้ดังนี้

“นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ทำแบบฝึกหัดเสริมทักษะวิชาคณิตศาสตร์เรื่องการคูณและหาร ทศนิยมมากขึ้นในช่วงเวลาพักกลางวัน ด้วยความตั้งใจ และรู้สึกว่าการทำแบบฝึกหัดเสริมทักษะทำให้เกิด ความเข้าใจเรื่องการคูณและหารทศนิยมมากขึ้น และได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแบบฝึก เสริมทักษะ คือ ควรใช้รูปภาพสี เพิ่มเข้าไปและเพิ่มจำนวนข้อให้มากขึ้นอีก”

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างบทสรุป

ในขั้นตอนการสร้างบทสรุป ก็คือ การเขียนเชื่อมโยงข้อสรุปชั่วคราวที่ผ่านการตรวจสอบเรียบร้อยแล้วเข้าด้วยกัน การเชื่อมข้อสรุปชั่วคราวนั้นจะเชื่อมโยงตามลำดับข้อสรุปแต่ละข้อสรุปเป็นบทสรุปย่อยและเชื่อมโยงบทสรุปย่อยแต่ละ บทสรุปเข้าด้วยกันเป็นบทสรุปสุดท้าย การเชื่อมโยงแต่ละครั้งจะพิจารณา ความสัมพันธ์ ระหว่างข้อมูลที่สรุปว่า ข้อมูลชุดใด สัมพันธ์กับข้อมูลชุดใดและสัมพันธ์ในลักษณะ “เป็นส่วนหนึ่ง” หรือ “อยู่ภายใต้ข้อมูลชุดใด” นั่นคือ การเชื่อมโยงจัดลำดับ ข้อสรุปและบทสรุปย่อยเข้าด้วยกันนั้นจะมีลักษณะลดหลั่นตามลำดับชั้นความสัมพันธ์ (Hierarchy) จนกระทั่งผลสุดท้ายจะ ได้บทสรุปใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ครอบคลุมข้อสรุปและบทสรุปย่อยๆ ในรูปของข้อความเชิงอธิบายที่มีลักษณะเป็นนามธรรม สูงกว่าข้อสรุปและบทสรุปย่อย ข้อความที่กล่าวนี้สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ หรือข้อเท็จจริงได้อย่างรอบด้าน ซึ่งแท้ที่ จริงแล้วก็คือการสร้างทฤษฎีจากพื้นที่ (Grounded Theory) ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ตามลำดับชั้น การสร้างบทสรุป ได้ดังภาพที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นการสร้างบทสรุป
ที่มา : รัตนะ บัวสนธ์ (2551 : 232)

ขั้นตอนที่ 5 การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์

ภายหลังจากที่นักวิจัยได้สร้างบทสรุปแล้ว ก็จะทำให้ได้ชุดของข้อความที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้บทสรุปดังกล่าว มีความน่าเชื่อถือจึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาข้อมูลที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม เพื่อพิสูจน์ว่าบทสรุปนั้นสอดคล้องกันหรือไม่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการพิสูจน์บทสรุปก็มักจะเป็นการพิจารณาวิธีการเก็บข้อมูลนั้นว่าดำเนินการอย่างรอบคอบหรือไม่เพียงพอ และข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นั้นเป็นข้อมูลที่มีคุณภาพน่าเชื่อถือหรือไม่ ทั้งนี้วิธีการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของบทสรุปซึ่งเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถกระทำได้โดยการตรวจสอบความเป็นตัวแทนที่ดีของข้อมูลว่าข้อมูลที่เก็บได้มาจากแหล่งบุคคลที่เป็นตัวแทนของกลุ่มบุคคลส่วนใหญ่หรือไม่ หรือว่าได้มาจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงคนเดียว ผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจจากผู้ให้ข้อมูลมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังอาจมีใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการตรวจสอบผลว่าอาจจะเกิดขึ้นจากอิทธิพลของนักวิจัยหรือไม่และการประเมินคุณภาพของข้อมูล โดยในการประเมินคุณภาพของข้อมูลนั้นนักวิจัยสามารถตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีง่ายๆ โดยการตั้งคำถามกับตนเองเกี่ยวกับคุณภาพของข้อมูลที่เก็บรวบรวมและนำมาวิเคราะห์ว่าจัดเป็นข้อมูลอยู่ในกลุ่มใด ระหว่างข้อมูลที่ดีมีคุณภาพกับข้อมูลที่ไม่ดี ไม่น่าเชื่อถือ

นอกจากนี้การพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ อาจทำได้โดยการทำวิจัยซ้ำซึ่งสามารถทำได้ทั้งการทำวิจัยซ้ำในเรื่องเดิม สนามวิจัยเดิม หรือ เรื่องเดิมในสนามวิจัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตามวิธีการนี้นับเป็นวิธีการที่ค่อนข้างยุ่งยากและใช้ทรัพยากรและเวลามากจึงไม่ค่อยเหมาะสมในกรณีที่นักวิจัยมีทรัพยากรและเวลาในการทำวิจัยอย่างจำกัด

ภายหลังจากที่นักวิจัยได้รับบทสรุปที่ผ่านการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือแล้วขั้นตอนต่อไป คือการนำข้อสรุปที่ได้มาเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังที่ผู้เขียน ได้นำเสนอไว้ในลำดับต่อไป

แนวทางการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล หมายถึง การนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์มานำเสนอรายละเอียดของผลการวิจัย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านงานวิจัยได้เกิดความเข้าใจในผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้หากเปรียบเทียบรายงานการวิจัยเชิงปริมาณกับรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ ความแตกต่างที่เห็นเด่นชัดที่สุด คือ ส่วนของการนำเสนอผลการวิจัยเชิงปริมาณนั้นค่อนข้างมีรูปแบบในการนำเสนอที่มีลักษณะเป็นรูปแบบชัดเจน เน้นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ทางสถิติในรูปแบบตารางแสดงค่าสถิติประกอบการบรรยายแปลผลค่าสถิติ ส่วนการนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้การบรรยายอย่างลุ่มลึก (thick description) เพื่อสะท้อนภาพความเป็นจริงให้ผู้อ่านสัมผัสได้มากที่สุด ซึ่งตามความหมายนี้ นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงทำหน้าที่เหมือนเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความเป็นจริงจากมุมมองของคนในบริบท (emic view) สู่อารมณ์ความรู้สึกตามทัศนะของคนนอก (etic view) นักวิจัยมือใหม่หรือนักวิจัยเชิงปริมาณที่เริ่มทำวิจัยเชิงคุณภาพมักประสบปัญหาในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ไม่ทราบว่าจะเริ่มต้นตรงไหน จัดลำดับเนื้อหาสาระอย่างไรและจากประสบการณ์การทำวิจัยของผู้เขียนเอง ก็พบว่า การวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นทำได้ยากกว่าการนำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพราะนอกจากนักวิจัยจะต้องวิเคราะห์ผลการวิจัยอย่างถูกต้องน่าเชื่อถือ สะท้อนข้อเท็จจริงแล้ว นักวิจัยยังต้องมีความสามารถทางภาษา การใช้ถ้อยคำเรียบเรียงและมีเทคนิค

การนำเสนอที่ดี ชวนติดตาม และเพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพสำหรับนักวิจัยมือใหม่ ผู้เขียนจึงนำเสนอแนวทาง การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยส่วนสำคัญสองส่วน คือ การบรรยายด้วยถ้อยคำ (narrative / extended text) ซึ่งจะเป็นส่วนหลักกับการนำเสนอด้วยภาพวิเคราะห์ (visual display) ซึ่งเป็นส่วนเสริมให้การนำเสนอคมชัดและน่าสนใจ โดยมีลักษณะการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพดังนี้ (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และสุภาพ ฉัตรภรณ์ , 2549 : 233-239)

1. การบรรยายด้วยถ้อยคำ

การนำเสนอผลเชิงบรรยาย ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนบรรยายด้วยภาษาและการถ่ายทอดของนักวิจัยเอง (general description) กับการแสดงหลักฐานสนับสนุนจากข้อมูลโดยตรง (specific description) ซึ่งส่วนที่สองนี้เป็นลักษณะพิเศษของการนำเสนอข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1.1 การใช้ข้อมูลจากปากคำโดยตรง (direct quotes / verbatim)

นักวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีสะท้อนความคิดเห็นหรือความรู้สึก ตามทัศนะของคนในได้ตรงที่สุดโดยไม่ผ่านการตีความ เช่น การยกคำพูดโดยตรง ไม่ปรับแต่ง โดยแสดงเครื่องหมายคำพูด หรือการยกบทสนทนา ด้วยเทคนิค ต่างๆ เช่น การยกคำพูดหนึ่งๆ ที่โดดเด่น สะท้อนความรู้สึกนึกคิด การยกคำพูดที่ชี้ให้เห็นความรู้สึกนึกคิดที่หลากหลายของผู้ให้ข้อมูลต่างๆ ต่อประเด็นเดียวกันซึ่งอาจสนับสนุนหรือขัดแย้งกัน การแทรกคำพูดโดยร้อยเรียงไปในส่วนของการวิเคราะห์ตีความของนักวิจัย หรืออาจเป็นการยกบทสนทนาโต้ตอบของกลุ่มตัวอย่าง ดังตัวอย่างการนำเสนอผลการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ว่า

“ รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ควรมีขั้นตอนที่ชัดเจน แต่รายละเอียดอาจมีความยืดหยุ่น เราจะไม่ตั้งรูปแบบเอาไว้ ควรพิจารณาว่าสิ่งที่เราจะสอนสภาพจริงมันเป็นอย่างไรแล้วจึงมากำหนดรายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ไม่ใช่เอารูปแบบเป็นตัวตั้ง”

ที่มา : เชื้อมพร หลินเจริญ(2554 : 73)

และจากตัวอย่างการนำเสนอผลการสัมภาษณ์นักเรียนเกี่ยวกับสาเหตุของคะแนนผลการสอบ O- NET ต่ำ ที่ว่า

“ ตอนสอบ O- NET หนูไม่ได้อ่านหนังสือเลย มีหลายข้อนะ ที่อ่านโจทย์แล้วรู้สึกว่าจะทำไม่ได้ แต่ก็ทำไม่ได้ รู้สึกเสียดาย เราน่าจะอ่านหนังสือให้มากกว่านี้”

“ ผมก็สอบสอบไป ไม่ได้คิดว่าจะเอาคะแนนไปทำอะไร เพราะผมคงไม่ได้เรียนต่อ จบ ม.6 แล้ว แม่บอกว่าจะให้เข้าไปทำงานกับพี่สาวที่ชลบุรี ไปช่วยเขาขายของที่ร้านวัสดุก่อสร้าง...”

“ นักเรียนส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน ทำให้เป้าหมายในการเรียนต่อมักจะมุ่งไปที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ปวส. หรือ อาชีวศึกษามากกว่า ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้ใช้เงินน้อย และไม่ต้องใช้คะแนน O- Net ในการสอบเข้าเรียนต่อ ฉะนั้น จึงทำให้นักเรียนไม่เห็นความสำคัญ”

ที่มา : เชื้อมพร หลินเจริญ(2552 : 59)

1.2 การบรรยายฉากเหตุการณ์ (vignettes)

ฉากเหตุการณ์ ได้แก่ สถานการณ์ตัวอย่างจากการสังเกตพบของผู้วิจัย ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลบริบทและบทสนทนาที่เกิดขึ้นจริง เป็นการนำเสนอที่จะช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ได้ดียิ่งขึ้น แต่มีประเด็นที่ควรระวังคือ ความเสี่ยงด้านจริยธรรมในการเปิดเผยข้อมูลที่ไม่พึงประสงค์ของบุคคลหรือกลุ่มคน เพราะข้อมูลบริบทที่น่าเสนอในฉากเหตุการณ์อาจมีความเฉพาะเจาะจงมากจนละเมิดความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล หรืออาจส่งผลกระทบต่อกลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์นั้น ดังนั้นจึงควรใช้ชื่อสมมติทั้ง องค์กร สถานที่และบุคคลในการนำเสนอผลการวิจัย นอกจากนี้ การนำเสนอข้อมูลจากปากคำ ฉากเหตุการณ์ ถือเป็นข้อมูลดิบที่นำมาใช้เสริมการนำเสนอผลวิเคราะห์ เป็นการแสดงหลักฐานสนับสนุนการวิเคราะห์ ทัศนคติของนักวิจัย ซึ่งหากเสริมในจุดที่พอดี จะทำให้งานเขียนน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ยังทำให้งานเขียนมีสีสันชวนอ่าน ในทางตรงข้ามหากเสริมมากเกินไป จะขาดสมดุลระหว่าง “ทัศนคติของคนใน” และ “ทัศนคติของคนนอก” เท่ากับว่า นักวิจัยไม่ได้ทำหน้าที่ในการให้ความหมายกับข้อมูลเท่าที่ควร เป็นเพียงการคัดเลือกข้อมูลมาแสดงมากกว่าเพราะคำพูดที่ยกมากล่าวถึงนั้นโดยลำพังไม่มีความหมายสมบูรณ์ ถ้าขาดภูมิหลังของผู้พูดหรือสถานการณ์ นักวิจัยจึงต้องเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านั้นด้วยการบรรยาย ดังตัวอย่างการนำเสนอผลการศึกษาด้านสภาพของห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ของโรงเรียนแห่งหนึ่ง ดังนี้

ห้องเรียนและห้องปฏิบัติการทดลองวิทยาศาสตร์ทั้ง 6 ห้อง เป็นห้องที่มีขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร ยกเว้นห้องปฏิบัติการวิชาเคมีและห้องปฏิบัติการวิชาชีววิทยาที่เป็นห้องที่อยู่ตรงมุมท้ายสุดของแต่ละชั้น ซึ่งมีขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 12 เมตร นับได้ว่าเป็นห้องที่มีขนาดใหญ่เหมาะสมต่อการทำเป็นห้องปฏิบัติการ ภายในห้องเก็บอุปกรณ์ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับวิชาที่สอนและมีการเก็บอย่างเป็นระเบียบ มีโต๊ะเก้าอี้ จัดไว้เป็นกลุ่มๆ ละ ประมาณ 4-5 คน ส่วนห้องที่ครูต้นแบบใช้สอนประจำเป็นห้องปฏิบัติการวิชาฟิสิกส์ พบว่า ด้านทิศใต้เป็นระเบียงทางเดินและมีประตูเข้า 2 ด้าน ระหว่างประตูทั้งสองเป็นกระจกบานเกร็ด ด้านทิศเหนือเป็นหน้าต่างและมีตู้ที่เก็บความสูงระดับขอบหน้าต่างพอดี ดังนั้นจึงมีแสงสว่างและอากาศถ่ายเทสะดวก ด้านทิศตะวันตกเป็น กระดานดำและถัดออกมาด้านหน้าเป็นโต๊ะสาธิตและอ่างล้างมือ....

ที่มา: พัชรวิพรรณ สมเชื้อ (2549 : 66)

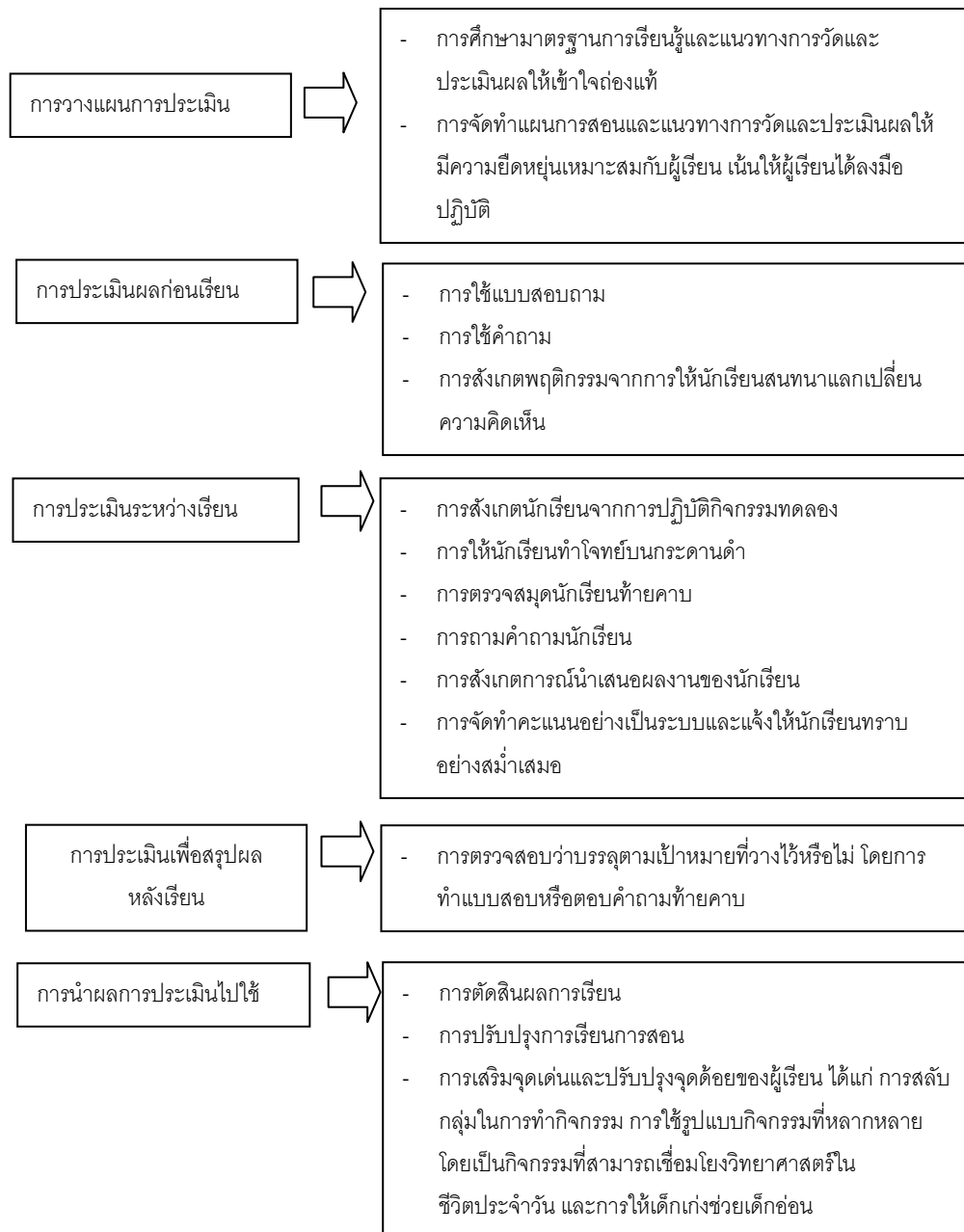
1.3 การนำเสนอกรณีศึกษาย่อย (illustrative case)

บางครั้งนักวิจัยต้องการฉายภาพให้ลึกซึ้งเฉพาะประเด็น ด้วยการนำเสนอกรณีย่อยที่โดดเด่นในแง่ใดแง่หนึ่ง เช่น กรณีที่เป็นตัวอย่างของกรณีศึกษาการนำเสนอกรอบข้อมูลเฉพาะเจาะจงในกรณีนั้นๆ ดังตัวอย่าง การนำเสนอข้อมูลของครูต้นแบบคนหนึ่งที่เป็กรณีศึกษา ดังนี้

“ อาจารย์ดูเจเดือน สอนอยู่โรงเรียนพัฒนาวิทยาในกรุงเทพมหานคร เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน กรุงเทพมหานคร เขต 2 มีนักเรียน 4,000 คน เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง อาจารย์พูดช้ตอนอายุ 29 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร วิชาเอกวิทยาศาสตร์ วิชาโทคณิตศาสตร์ ...”

2. การนำเสนอด้วยภาพวิเคราะห์ (visual display)

Miles และ Huberman (1994) ได้แนะนำให้ใช้เทคนิคการนำเสนอข้อมูลด้วยภาพ ซึ่งหมายถึง รูปแบบต่างๆ ของการนำเสนอความสัมพันธ์ของข้อมูล ได้แก่ ตารางความสัมพันธ์ (matrix) แผนภูมิ (graph) แผนผังโครงสร้าง (chart) ผังมโนทัศน์ (concept map) และแผนผังเครือข่าย (network) การนำเสนอด้วยภาพ ช่วยให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจภาพรวม เน้นประเด็นหรือข้อสรุป แสดงแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของข้อมูล ตัวแปร ได้ชัดเจน ซึ่งประการหลังนี้สำคัญมากสำหรับงานวิจัยที่มีเป้าหมายในการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล ดังตัวอย่าง การนำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยแผนผังการวิเคราะห์กระบวนการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ดังภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 ตัวอย่างการนำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยภาพวิเคราะห์ : กระบวนการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ (พัชรวิวรรณ สมเชื้อ , 2549 : 145)

สรุป

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการที่รวมถึงกิจกรรมหลายๆ อย่างที่มุ่งไปสู่การทำความเข้าใจข้อมูล
ที่ผู้วิจัยได้มา ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะมีความน่าเชื่อถือ ถูกต้อง สมบูรณ์หรือไม่นั้น นักวิจัยจำเป็นต้องมีการตรวจสอบ
ข้อมูลก่อน ที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อสรุป ดีความ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การบรรยายอย่างลุ่มลึก
สะท้อนภาพความเป็นจริงให้ผู้อ่านได้สัมผัสมากที่สุด และจากแนวทางการนำเสนอผลการวิจัยเชิงคุณภาพทั้งสองลักษณะ
นั้น จะพบว่าไม่ว่าจะนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพในรูปแบบใด สิ่งสำคัญคือ นักวิจัยต้องมีข้อมูลสนับสนุนการตีความ
ซึ่งเปรียบเสมือนการที่นักวิจัยเชิงปริมาณ นำเสนอข้อมูลด้วยการบรรยาย ตามด้วยข้อมูลในตารางทางสถิติหรือแผนภาพทาง
สถิติ

เอกสารอ้างอิง

- ทวีศักดิ์ นพเกษร.(2548). **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เล่ม 1 คู่มือปฏิบัติการวิจัยประยุกต์เพื่อพัฒนาคน องค์กร ชุมชน
สังคม.** นครราชสีมา, ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ผ่องพรรณ ตริยมงคลกุล และสุภาพ ฉัตรภรณ์ (2549). **การออกแบบการวิจัย.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ.
- สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พัชรวิวรรณ สมเชื้อ (2549). **การวิเคราะห์กระบวนการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ :
การวิจัยพหุกรณีศึกษาของครูต้นแบบและการวิจัยเชิงปริมาณ.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต .
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2551) **การวิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา.** กรุงเทพฯ : คำสมัย.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช (2553). **การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ และคณะ. (2552) **ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ทำให้คะแนนการทดสอบ O-NET ของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ต่ำ.** สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ
(องค์การมหาชน) <http://www.niets.or.th>.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2554) **การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องการศึกษาชุมชนเพื่อสืบค้น
องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น.** พิษณุโลก. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- Cohen L.,L. Manion. 1994. **Research Method in education.** (4thed). New York : Routledge.
- Miles, M. and A. Huberman. 1994. **Qualitative Data Analysis.** (2nded). California : SAGE Publications.